

20. Szévezad

A Magyar Királyi Honvédség keretében létrehozott Székely Határvédelmi Erők története a második világháború átfogó eseményfolyamában csakúgy különleges színfolt, mint a „kis magyar világ” (1940–44) partikuláris históriájában. A hadseregszervezés e némileg rendhagyó epizódja közvetlen módon következik a székelység történeti önképének „katonás” jellegéből, amelyet mind a mai napig élő hagyományelemnek tekinthetünk. Az 1921-től fogva megtapasztalt kisebbségi lét ráadásul felerősíti mindazokat a kulturális vonásokat, amelyek a székelyföldi nemzetépítés szolgálatába állíthatók, így az Árpád-korig visszanyúló székelyföldi katonáskodásról alkotott történeti kép mítoszainak fejlődése és átalakulása folyamatos – ennek kutatása pedig igazi kihívás a történész számára. E tény szinten megalapozott, mégis mitikus színezetűnek tekinthető paradigmát közelíti meg e könyv – történeti források széles skálájára támaszkodva.

Nagy József • Forțele grănicerești din Secuime (1940–1944)
Editura Kriterion • 2021

9 789732 612392

(1940–1944)

Békeévek Mars árnyékában
Nagy József

Kriterion

20. Szévezad

Nagy József

Békeévek Mars árnyékában

A Székely Határvédelmi Erők története
(1940–1944)

20. SZÁZAD

5.

Sorozatszerkesztő:

Bárdi Nándor, Gidó Attila, Jakabffy Tamás

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NAGY, JÓZSEF

Békeévek Mars árnyékában : A Székely Határvédelmi Erők története : (1940–1944) /

Nagy József. - Cluj-Napoca : Erdélyi Múzeum-Egyesület : Kriterion, 2021

Conține bibliografie. - Index

ISBN 978-606-739-178-7

ISBN 978-973-26-1239-2

94

NAGY JÓZSEF

Békeévek Mars árnyékában

*A Székely Határvédelmi Erők története
(1940–1944)*

Erdélyi Múzeum-Egyesület • Kriterion Könyvkiadó
Kolozsvár

A könyv megjelenését támogatta:

Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet,
Székely önképzés a 19–20. században NKFI 128848. sz. program

ASOCIATIA
GYERGYÓI SZEMLE
E G Y E S Ű L E T

MTA Domus Hungarica
Scientiarum et Artium Ösztöndíj Alapítvány

nka
Nemzeti Kulturális Alap

A sorozatborítót Matei László tervezte.

A kötetben közölt fényképek előkészítése: Ádám Gyula

A kötetben és dvd-mellékletében közzétett fénykép-, hang- és videóanyagok jogi védelem alatt állnak. Kereskedelmi célú felhasználásuk kizárólag a szerző, illetve a kiadó engedélyével lehetséges.

© Nagy József, 2021
Kriterion Könyvkiadó

BEVEZETÉS

1944 augusztusának első napjaiban már nyilvánvaló volt, hogy Németország el fogja veszíteni a második világháborút. A június 6-i normandiai partraszállás óta az angol-amerikai csapatok mélyen benyomultak Franciaország területére. A keleti hadszínteren a szovjet Vörös Hadsereg a Keleti-Kárpátok lábainál ostromolta a német-magyar seregtestek¹ védelmi vonalait. Ennek ellenére a magyar sajtó a háborús propaganda parancsa szerint folyamatosan a végső győzelmet hirdette, kiemelve a magyar honvédek hősiességét. A félelemben élő emberek csupán a helységnevek változásából tudhatták meg, hogy egyre csak közeledik és közeledik a hadszíntérnek nevezett pokol.

A kolozsvári Keleti Újság augusztus 6-i számában az alábbi címmel jelent meg harctéri tudósítás: *Megsebesült vitéz Kozma István vezérőrnagy*. A cikk részletesen méltatta a tábornok tetteit: „(...) Vitéz Kozma István vezérőrnagy, hadosztályparancsnokot eddig is úgy ismertük Erdély egy részének felszabadulása óta, mint a magyar honvédtiszt minta megtestesítőjét. Itt szolgált a Székelyföldön, innen ment a harctérre, hogy egyik erdélyi hadosztálynak² parancsnoka legyen. És most halljuk a híret, hogy vitéz Kozma István vezérőrnagy, hadosztályparancsnok a július 23-i elhárító harcok során vitézül harcoló csapatainak az élén küzdve, rohamban megsebesült. Sebesülésének körülményei³ előttünk még ismeretlenek. Lehet súlyos, és lehet könnyebb (...)”⁴

Főleg Székelyföldön váltott ki megdöbbenést a hír, mivel a csiki származású vezérőrnagy egy hónappal korábban még a székely honvédcsapatokat szemlélte meg, ellenőrizve ütőképességüket. Ő volt a székelyek népszerű tábornoka, aki 1942 tavaszán a székely vármegyékben lázas szervezőmunkába kezdett, amelynek eredménye a Székely Határvédelmi Erők létrejötte volt. Észak-erdélyi működését az 1944. évi német megszállás törte derékba, aminek következtében – a német orientációval szemben álló

1 A Magyar Királyi Honvédségben hadművelleti egységtől felfelé minden magasabb köteleket seregtestnek neveztek. Ide számítanak a felsorolás szerint a benne foglalt alakulatok és a létszám nagyságát tekintve – növekvő sorrendben –: dandár, hadosztály, hadtest, hadsereg. Az egységek megnevezését a forrásoknak megfelelően adom.

2 A nagyvárad m. kir. 25. honvéd gyaloghadosztály a budapesti m. kir. 1., a nagyvárad m. kir. 25. és a kolozsvári m. kir. 26. honvéd gyalogezredekéből állt, és 1944 áprilisától részt vett a m. kir. 1. honvéd hadsereg hadműveleteiben a Kárpátok előterében.

3 A vezérőrnagy a Tatár-hágó előterében, Delatynnál sebesült meg 1944. július 29-én. Innen a debreceni hadikórházba szállították, ahol has- és csípőtájéki repeszszérüléssel ápolták. Sebesüléséből csak részlegesen épült fel. Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár (A továbbiakban: HL), AKVI (Tiszti Anyakönyvi Lapok). Kozma István 5782/1896.

4 Keleti Újság, 27 (1944) 177. sz. 5.

tábornokként – a keleti hadszíntérre vezényelték. Itt sebesült meg, és többé nem térhetett vissza szülőföldjére.

A sebesült Kozma István vezérőrnagyot az elsősegélyhelyre viszik.
Egerszegi (Kozma) Zsuzsanna tulajdona

De mit is fed a Székely Határvédelmi Erők tulajdonnév? A „kis magyar világ” idején (1940–1944) a Magyar Királyi Honvédség keretében Székelyföldön létrehozott, hadtesterejű hadszervezet története egyedi színfolt a második világháború forogtágos eseményeinek sorában. Tanulmányunkban a székelyföldi honvéd katonai alakulatok megszervezésére és kiképzésére – tehát a hadseregszervezési folyamatok bemutatására – helyezük a hangsúlyt. Ez a helyi társadalom és a honvédelem kérdéseinek részletesebb taglalásában ölt testet. A hadseregszervezés a hadtörténetírás⁵ olyan részterülete, amely társadalmi kérdéseket a hadviselés problematikájába ágyaz.⁶

5 A hadtörténet alapvető kérdései lehetnek: miként készülnek a nemzetek a háborúra, hogyan viselik és fejezik be a háborúkat, hogyan befolyásolja a háborúkra való felkészülés és azok megvívása a társadalmat, a nemzetek miként határozzák meg és szabályozzák a fegyveres erők békébeli funkcióit? Részterületei: fegyvertörténet, erődítménytörténet, csatatörténet, haditérképészet, hadseregszervezés története, katonai kiképzés története, alakulattörténet, fegyvernemek története. Lásd Zachar József: *Csakis csatatörténet?* 159.

6 A totális háború teszi valóban globális társadalmi jelenséggé a háborút, amennyiben az érintett emberi közösségek társadalmi, gazdasági és szellemi szféráját egyaránt hatása alá vonja. A 20. századi háborúkat nem lehet a társadalmi viszonyok elemzése nélkül vizsgálni, ezért a hadtörténet tárgya kiszélesedett, ami miatt szükségképpen közelebb került a történettudomány egészéhez. Lásd Pollmann Ferenc: *Háború és béke a történelemben.* 154.

A székelység történeti önképének szerves része a katonáskodás múltja, amelyre a helyi közbeszéd a mindennapokban is gyakran reflektál. A kisebbségi lét azonban fel-erősíti mindazon kulturális vonásokat, amelyek a székelyföldi nemzetépítés szolgál- tába állíthatók, így a székely hadszervezetekről alkotott történeti kép *mítoszainak* fej- lődése és átalakulása folyamatos – ami nyilván kihívást jelent a történész számára.

A székelység második világháborús részvételének története élénken él a székelyföldi idősebb korosztályok kollektív emlékezetében, és Magyarországról is érdeklődés övezi. A székelységet ugyanis a történelmi Magyarország keleti határát védő „katona- nemzetként” tartja nyilván a közbeszéd. Az általunk tárgyalt periódus az utolsó idő- szak, amelyben még létezett a magyar haderő keretei között megszervezett, részben önálló székelyföldi hadszervezet, amely a „határvédő” mítoszt erősítette a közemléke- zetben.

A második világháború iránti általános érdeklődés magyar viszonylatban nem ki- sebb, mint más országokban, hiszen rendkívüli, változatos és egyben megrázó esemé- nyek sorozatával találkozhat az érdeklődő. Nemhiába! Kiemelt téma ez – főleg nem- zetközi viszonylatban – a dokumentumfilmek és a játékfilmek készítői számára is. Messze alulreprezentáltak azonban a keleti hadszíntérnek az 1944. évben végbement eseményei, amelyeknek alkotó tényezői a magyarországi és ezen belül a székelyföldi hadműveletek is.

A Székely Határvédelmi Erők történetének átfogó feldolgozására mindeddig nem került sor, születtek azonban olyan tanulmányok, amelyek különböző részkérdéseket érintenek.

Varga Ferenc 8, 56, 89, 95	Vörös János 225
Várterész Jakab 147	Wehrle, ? 199
Váry Sándor 122	Weichs, Maximilian Freiherr von 198–199
Vass Dezső 82	Wild József 127
Váta Albert 40, 65	Wild Mihály 143
Vattay (Vetter) Ferenc 119, 123	Windischgrätz Lajos 110
Veesenmayer, Edmund 198, 219, 225, 245	Winkler Ernő 143
Verbőczy Kálmán 123	Zákó András 164, 197
Veress Lajos 8, 126, 183–184, 193, 195–196, 197, 201–202, 214, 225, 231–232, 240, 244	Zavadszky Lajos 179
Veress Sándor 165	Zbóray Ervin 230
Vida Gyula 118, 247	Zellner, Emil 200
Virágh Ferenc 32	Zétényi Gyula 87
Visarion, Nicolae 80	Zsibói Pawlinecz Béla 233
Voitseck Ottó 114	Zsigmond ? 172
Votin József 253–254	

TARTALOM

BEVEZETÉS.....	5
HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉS	8
Szóban elmondott történetek és a levéltárak.....	10
A tanulmány felépítése.....	13
A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG BERENDEZKEDÉSE ÉSZAK-ERDÉLYBEN	
1940 ŐSZÉN.....	17
Katonaföldrajzi viszonyok	21
A Magyar Királyi IX. Honvéd Hadtest megalakulása	23
A székely határ vadász-zászlóaljak	28
KIKÉPZÉS A BÉKEÉVEKBEN	35
A székelyföldi legénység nyilvántartása és sorozása 1940 őszétől	35
A Magyar Királyi 27. Honvéd Kiegészítő Parancsnokság	43
A székelyföldi csapatok tisztikara	45
„Elhervaszt a katonaruha a tölgyesi 21-es határ vadász kaszárnyába”	47
A hegyi kiképzés	53
Téli kiképzés	59
A tisztikar és a legénység viszonya	64
A HATÁRVADÁSZ PORTYÁZÓ SZÁZADOK.....	70
A határőrizet nehézségei.....	72
AZ ÁTKÉPZÉS	84
LAKTANYAÉLET ÉS HELYI TÁRSADALOM.....	90
AZ ÁRPÁD-VONAL SZÉKELYFÖLDI VÖLGYZÁRAI.....	100
A SZÉKELY HATÁRŐRSÉG	109
Történelmi előzmények.....	109
A székely határőr-zászlóalj meg szervezése.....	125
A Székely Határőrség beillesztése a honvédség hadrendjébe.....	141
A SZÉKELY HATÁRVÉDELMI PARANCSNOKSÁG FELÁLLÍTÁSA.....	152
A Székely Határvédelmi Erők és a Szabolcs-hadrend.....	159
A székely határőrkiképző táborok	173
Az „R” és az „O” határvédelmi tervek	186

SZÉKELYFÖLD NÉMET MEGSZÁLLÁSA ÉS A SZÉKELY HATÁRVÉDELMI	
ERŐK ELSŐ MOZGÓSÍTÁSA	195
Az 1944. március 23-i mozgósítás a csapatoknál.....	202
Az első megpróbáltatás: menekültáradat keletről.....	215
Kozma István vezérőrnagy leváltása	219
A SZÉKELYFÖLDI TÁRSADALOM MOZGÓSÍTÁSA 1944-BEN	
A székely határőr-egyesületek	228
A Székely Határőr-törzsenekar és a székely határőrzenekarok	234
Csapatászló rendszeresítése a Székely Határőrségnél.....	237
A Székelyföldi Katonai és Gazdasági Közigazgatási Parancsnokság és az Országmozgósítási Kormánybiztosi Hivatal felállítása	238
A keleti hadszíntér árnyékában: a Székely Határvédelmi Erők egészségügyi rendszere	253
A polgári légoltalom	256
A SZÉKELY HATÁRVÉDELMI ERŐK A KOLLEKTÍV EMLÉKEZETBEN	
ÖSSZEGZÉS.....	268
FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM	
INTERJÚALANYOK	287
NÉVMUTATÓ.....	292

www.kriterion.ro

A könyv szerkesztője: Jakabffy Tamás
Nyomdai előkészítés: Virág Péter
Alak: 16 × 24 cm
Megjelenés éve: 2021
Kiadói ívek száma: 19,25
Nyomdai ívek száma: 18,75
Készült a zilahi Color Print nyomdában.